

Marek Zgórniak, *Matejko w Paryżu. Opinie krytyków francuskich z lat 1865–1870*. Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, stron 351.

Dotąd było wiadomo o pobytach Matejki w Paryżu, że choć „medalowany” czuł się tam źle. „Ćmi się w moich nadwiślańskich oczach i smutną twarz obracam w stronę Wawelu” – pisał do rodziny młody prowincjusz, gdy w 1865 r. znalazł się po raz pierwszy w stolicy artystycznego świata. Jeszcze gorzej czuła się tam jego żona Teodora, narzekająca na fatalną kuchnię i jeszcze gorsze obyczaje. To zaś, co Paryż sądził o Matejce, znane było z przeglądu opinii francuskiej krytyki o polskim malarzu, jaki do swej, wydanej tuż przed II wojną światową, monografii Matejki dołączył Mieczysław Treter. Stąd zazwyczaj czerpano cytaty, nie sięgając już do innych źródeł.

Obie kwestie możemy teraz poznać dogłębnie dzięki książce Marka Zgórniaka *Matejko w Paryżu. Opinie krytyków francuskich z lat 1865–1870*. Publikacja przynosi w istocie znacznie więcej niż zapowiada jej tytuł. Dotyczy dwóch zagadnień: francuskiej krytyki artystycznej w drugiej połowie XIX wieku i jej opinii na temat obrazów Matejki wystawianych w stolicy Francji w latach 1865 (*Kazanie Skargi*), 1867 (*Rejtan*), 1870 (*Unia Lubelska*). Zdawać by się mogło, że oba tematy są dobrze ugruntowane w polskiej historii sztuki. Francuska krytyka artystyczna, dzięki sporej liczbie tłumaczeń, antologii i opracowań (przede wszystkim Hanny Morawskiej) jest na pewno najlepiej przyswojonym polskiemu czytelnikowi rozdziałem dziewiętnastowiecznej krytyki. Z drugiej strony ostatnie lata przyniosły znaczny wzrost zainteresowania twórczością Matejki, ożywiony także obchodami setnej rocznicy śmierci artysty w 1993 r. Ukazały się dwie książki Jarosława Krawczyka: *Matejko i Historia* (1990) oraz *Jan Matejko. Mistrz Legendy św. Stanisława* (1999), kilka opracowań powstało w związku z sesją Stowarzyszenia Historyków Sztuki *Sztuka i Historia* (1988, publ. 1992), miały miejsce dwie duże wystawy rocznicowe w Muzeach Narodowych Warszawy i Krakowa i międzynarodowa sesja naukowa zorganizowana przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie (1993, publ. *Wokół Matejki*, 1994). Wydany został długo oczekiwany *Katalog obrazów olejnych Jana Matejki*, opracowany pod redakcją Krystyny Sroczyńskiej (1993). W tej sytuacji wyjście z nową propozycją badawczą nie było proste, niemniej udało się ono Autorowi w obu tematycznych zakresach.

Dwa pierwsze rozdziały książki (*Wystawy paryskie w XIX wieku, Francuska krytyka artystyczna w czasach Matejki*) dotyczą w całości paryskiego życia artystycznego w czasach niekwestionowanej dominacji Paryża na europejskiej scenie artystycznej. Ostatnia dekada przyniosła w tym zakresie wiele obszernych, źródłowo ugruntowanych opracowań (głównie amerykańskich), pisanych z zupełnie innych pozycji metodologicznych i aksjologicznych niż te, które stanowiły punkt wyjścia wspomnianych dawnych polskich antologii i opracowań. Poszerzenie pola badawczego, odejście od paradygmatów i mitologii „prekursorstwa” i „nowoczesności”, dogłębne kwerendy źródłowe pozwoliły na odtworzenie przede wszystkim instytucjonalnych ram, w jakich rozwijała się twórczość malarska (Salony, jury, dystrybucja nagród i odznaczeń, rynek sztuki, prasa i związana z nią krytyka). Opierając się na tych opracowaniach Marek Zgórniak daje kompetentny, syntetyczny zarys instytucji wystawienniczych Paryża w przeciągu wieku XIX: Salonów i ich politycznych, organizacyjnych, finansowych i artystycznych przemian i uwarunkowań oraz historię krytyki w drugiej połowie stulecia, historię widzianą nie od strony najwybitniejszych literackich osiągnięć jej luminarzy (jak Baudelaire, Gautier, Thoré, Zola – dość dobrze znanych z istniejących antologii), lecz w jej wymiarze powszechnym, niemal statystycznym (prasa i jej gatunki oraz idące za tym różnicowanie sprawozdań z wystaw, nakłady, dochody, status piszących o sztuce, honoraria etc). Ta część książki, dość autonomiczna, będąca czymś znacznie więcej niż wprowadzeniem do głównego tematu, jest pierwszym w polskiej historii sztuki zarysem jednego z najważniejszych zjawisk artystycznych XIX wieku, jakim były paryskie Salony i towarzysząca im krytyka. Ta część książki powinna mieć duże znaczenie tak ze względu na faktograficzną rzetelność, jak znakomite wykorzystanie najnowszej literatury przedmiotu.

Druga, zasadnicza część książki dotyczy Matejki. Jak powiedziano, Autor stoi tu wobec znacznej i zróżnicowanej w swym charakterze nowej literatury naukowej. Jego podejście pozwala mu wszakże na wniesienie nowego materiału do, zdawałoby się, wyeksploatowanego ostatnio tematu. A zatem, przedstawione tu zostały nie tylko opinie krytyki francuskiej na temat matejkowskich obrazów. Po raz pierwszy, opierając się na źródłach, w znacznej mierze rękopiśmiennych i dotąd nie wykorzystywanych, opisane zostały paryskie podróże Matejki, organizacyjno-finansowa strona ekspedycji i ekspozycji jego płócien w Paryżu, ludzie, którym Matejko zawdzięczał owe działania, jak też pieniądze na ich realizację, akcje „promocyjne” podejmowane w związku z udziałem obrazów Matejki na Salonie i Wystawie Światowej 1867 roku, wreszcie polityczny, zmieniający się, kontekst jego kolejnych wystąpień i odznaczeń. Przedstawionych tu zostało wiele niezwykle interesujących faktów, nieznanych i nie poruszanych w dotychczasowej literaturze

„matejkologicznej”, skupionej głównie na kwestiach interpretacyjnych. Równie rzetelnie, jak powściągliwie zostały w końcu zreferowane opinie krytyki francuskiej o obrazach Matejki. W odniesieniu do jej uprzednio przedstawionego obrazu, opinie te przestają być zawieszane w próżni, tracą dość przypadkowy charakter, jaki miały w dotychczasowych przytoczeniach (nie mówiąc o wielkim poszerzeniu ich liczby).

Autor ogranicza się do prezentacji krytycznego odbioru obrazów Matejki wystawianych w czasach II Cesarstwa. Słusznie uważa, iż zarówno z uwagi na bardzo istotnie zmieniony po wojnie francusko-pruskiej kontekst polityczny, jak i przemiany artystyczne w malarstwie francuskim i w samej instytucji Salonu, tracącego stopniowo swój monopolistyczny charakter, późniejsze wystąpienia Matejki w Paryżu wymagają odrębnego opracowania.

Bardzo ważną i cenną częścią książki są jej aneksy. Pierwszym jest rodzaj biograficznego słownika cytowanych autorów, stanowiący świetne dopełnienie zarysu dziejów paryskiej krytyki artystycznej w drugiej połowie XIX wieku. Drugi to wybór tekstów źródłowych dotyczących wystawionych w Paryżu obrazów Matejki z lat 1865–1870 (przytoczonych we francuskim oryginale). Aczkolwiek Autor omawia tylko wypowiedzi powstałe w latach 1865–1870, to sporządzona przezeń i podana w formie kolejnego aneksu bibliografia zawiera spis francuskich tekstów o Matejce od roku 1865 aż do 1900. Dodana jest także oczywiście imponująca bibliografia wykorzystanych źródeł i opracowań.

Książka Marka Zgórniaka to wykonane z wielką naukową akrybią opracowanie, z którego pożytek jest podwójny. Po pierwsze – ofiarowuje ono nowoczesną syntezę instytucjonalnego kształtu życia artystycznego w dziewiętnastowieczym Paryżu, po drugie – przedstawia oparty na świeżych źródłach i dokonany nowymi metodami obraz obecności Matejki i odbioru jego malarstwa tamże. Z tej racji książka jest cenna zarówno jako podręcznik akademicki, jak też istotny wkład we wciąż – jak widać – żywe badania nad Matejką. Wnosi bardzo wiele we wciąż rozpoznane tylko częściowo olbrzymie zagadnienie, jakim jest, jakże zmienna, Matejki *fortuna critica*.

Maria Poprzęcka